

آمایش سرزمین، راهبردی برای توسعه‌ی آموزش عالی سلامت

جمیله آفاتبار رودباری^۱، خدیجه بریمانی^۲، طاهره آقامیرزایی محلی^۳، سعید صفاریان همدانی^۴*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۷

چکیده

زمینه و هدف: آمایش سرزمین یک برنامه توسعه بلندمدت است و اساس انواع برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای در کشورها را تشکیل می‌دهد. این مطالعه به منظور بررسی نقش آمایش سرزمینی در توسعه آموزش عالی با معرفی یک مدل اجرایی موفق (آمایش آموزش عالی سلامت) انجام شد.

روش بررسی: این پژوهش کاربردی - تحلیلی و مطالعه اسنادی، با بررسی گزارش‌های عملکرد دانشگاه‌ها و مراکز، به ویژه دانشگاه‌های علوم پزشکی در ارتباط با آمایش سرزمین، بهره‌گیری از نظر خبرگان، مطالعه و بررسی جدیدترین مقالات و مستندات در زمینه‌ی موضوع تحقیق در اردیبهشت ۱۳۹۶ انجام شد.

یافته‌ها: با توجه به قرابت و نسبت آموزش عالی با نظریه‌ی توسعه اجتماعی، برنامه‌ریزی در آموزش عالی از جایگاه ویژه‌ای در توسعه کشورها برخوردار می‌باشد. آمایش سرزمین، به عنوان راهنما و نقشه‌ی راه روشن برای برنامه‌ریزی بخش آموزش عالی می‌تواند هدایت‌کننده نظام‌های آموزش عالی به صورتی نظام مند، پایدار، مبتنی بر نیاز و مزیت‌های منطقه‌ای و الزامات بین‌المللی در افق چشم انداز علم و فناوری کشور باشد. نمونه اجرایی و تاثیرگذار برنامه آمایش آموزش عالی در کشور، آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت می‌باشد.

نتیجه‌گیری: اطلاعات حاصل از آمایش سرزمین، نقشه جامعی برای نشان دادن توانایی‌ها، قابلیت‌ها، فرصت‌ها و نقاط ضعف هر منطقه از کشور بوده، زمینه‌ساز توسعه‌ی پایدار می‌باشد. اهمیت نقش آموزش عالی در توسعه کشور، توجه بیش از پیش به آن را می‌طلبد. طراحی و اجرای هدفمند برنامه‌های آمایش سرزمین آموزش عالی سلامت، به عنوان الگویی موفق در سایر بخش‌های آموزشی مورد انتظار است.

کلمات کلیدی: آمایش سرزمینی، آموزش عالی، آموزش عالی سلامت، توسعه‌ی پایدار.

۱. دانشجوی دکترای مدیریت آموزش عالی، دبیرخانه تحول و نوآوری در آموزش، معاونت آموزشی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، بابل، ایران. j.aghatabar@yahoo.com
۲. دانشجوی دکترای مدیریت آموزش عالی، واحد امور دانشجویی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران. kh_barimani@yahoo.com
۳. دانشجوی دکترای مدیریت آموزش عالی، گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و فناوری، دانشگاه علوم و فنون مازندران، بابل، ایران. Taghamirzaee@yahoo.com
۴. نویسنده مسئول، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران. snhrm3000@gmail.com

مقدمه

به مطلوب‌ترین، عادلانه‌ترین و پایدارترین چینی‌سی که سه مولفه مهم جمعیتی، سرمایه و منابع طبیعی و محیطی در یک منطقه یا سرزمین به وجود می‌آورند، برنامه آمایش سرزمین گفته می‌شود.

یکی از سیاست‌های هوشمندانه‌ی تصریح شده در نقشه جامع علم و فناوری کشور، «رصد دایمی ظرفیت‌های محیطی و اقتضائات اجتماعی و تنظیم ظرفیت دانشگاه‌ها در مقاطع و حوزه‌های مختلف علمی متناسب با رتبه علمی آن‌ها و نیازهای حال و آینده براساس اصول و ملاحظات آمایش سرزمین» اعلام شده است [۱]. براساس سند چشم انداز ۱۴۰۴ آموزش عالی، کشورمان باید سرآمد، رقابت‌پذیر، دارای هویت ایرانی، اسلامی و پیشتاز در منطقه جنوب غربی آسیا باشد؛ بنابراین آموزش عالی باید در راستای اهداف و برنامه‌های خود، به جایگاه مورد انتظار در منطقه برسد. این مهم جز از مسیر آمایش سرزمین و ماموریت‌گرایی در آموزش عالی، محقق نمی‌شود.

هدف اساسی از مدیریت و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین توزیع فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، جمعیتی و ظرفیت‌های آشکار و پنهان با توجه به تحولات و دگرگونی‌های زمان و نیازهاست که با دیدی درازمدت و به منظور بهره‌برداری بهینه از امکانات آن و همچنین پدیدارکردن نقش و مسئولیت خاص هر منطقه براساس توانمندی‌ها و قابلیت‌های آن به‌طور هماهنگ با دیگر مناطق است. براساس این نقش و مسئولیت که حاصل روندهای طبیعی و قانونمند هر منطقه به شمار می‌رود و همچنین برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای، برنامه‌ی توسعه ملی می‌تواند در مناطق گوناگون اجرا شود [۲].

سیاست توسعه‌ی علم و فناوری کشور با مطالعات آمایش رقم می‌خورد. آمایش سرزمین عبارت است از برنامه‌ریزی و سازمان‌دادن نحوه اشغال فضا و تعیین محل سکونت انسان‌ها و محل فعالیت‌ها و تجهیزات و همچنین کنش‌های بین

عوامل گوناگون نظام اجتماعی- اقتصادی. آمایش سرزمین، ایجاد تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت است که مقوله «مدیریت»، در ارتباط با انسان، مفهوم «اقلیم»، در رابطه با فضا و مقوله «برنامه و برنامه‌ریزی»، در ارتباط با فعالیت، برجسته می‌شود. در حقیقت، آمایش سرزمین تلفیقی از علوم مدیریت و اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است [۳]. آمایش سرزمین مجموعه‌ای از دانش‌های جدید است که هماهنگ و تلفیق یافته عمل می‌کند و به مرور زمان با دید تخصصی‌تر به آن نگریسته می‌شود [۴]. هدف آمایش سرزمین، دادن بعد جدیدی به برنامه‌ریزی است که همان نحوه توزیع و سازماندهی انسان‌ها و فعالیت‌ها در سراسر سرزمین می‌باشد.

امروزه توسعه پایدار به عنوان یک سیاست مهم و اساسی نه تنها در رهبری سازمان‌های بین‌المللی، بلکه در بسیاری از موسسات ملی، منطقه‌ای و محلی در سراسر جهان مطرح است [۵]. توسعه‌ی آموزش عالی براساس آمایش سرزمین در واقع توزیع منطقی فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی در مناطق مختلف است. با توجه به این موضوع، برنامه‌ریزان، سیاستگذاری‌های خود را در جهت افزایش بهره‌وری در بخش آموزش عالی با مطرح کردن موضوع آمایش آموزش عالی قرار داده‌اند. این پژوهش با هدف بررسی آمایش سرزمین و تاثیر و ارتباط آن با آموزش عالی، شناسایی آسیب‌ها و چالش‌های آمایش آموزش عالی و ارائه‌ی راهکارهایی برای بهبود فرایند برنامه‌ریزی آمایش سرزمین انجام شده است.

روش بررسی

این پژوهش کاربردی-تحلیلی و مطالعه اسنادی به منظور بررسی آمایش سرزمین و تاثیر و تعامل دوسویه آن با آموزش عالی، شناسایی آسیب‌ها و چالش‌های آمایش آموزش عالی، ارائه‌ی راهکارهایی برای بهبود فرایند برنامه‌ریزی آمایش سرزمین و معرفی برنامه آمایش سرزمین آموزش عالی سلامت،

مختلف جهت مطالعه و برنامه‌ریزی در پهنه سرزمین فراهم می‌آورد [۷].

آمایش سرزمین، با نگاه کل‌گرا که در برگزیده همه‌ی عوامل بین منطقه‌ای، بین‌بخشی و رابطه متقابل بین آنهاست، سطحی راهبردی را در مقولات مرتبط با توسعه پی‌گیری می‌نماید. از آن‌جا که طرح آمایش ملی براساس داده‌های مناطق در قالب بخش‌ها شکل گرفته است، خود چهارچوبی برای شکل‌گیری آمایش مناطق کشور محسوب می‌شود. بدین ترتیب، منطقه در یک جریان رفت و برگشت اطلاعات و تصمیم‌گیری‌ها، در تدوین سیاست‌ها و گزینه‌های طرح آمایش ملی و تنظیم و تصویب آمایش منطقه، مشارکت دارد [۶]. با فراهم نمودن زمان، فضا، تحرک، تعامل و شور و مشورت نامحدود و وسیع، روش‌های درگیر در روش برنامه‌ریزی مشارکتی فرصت‌های ساکنین را برای بیان ادراکات، دیدگاه‌ها و ایده‌های خود و همچنین برای تدوین و فرموله کردن و تحکیم نظرات و دیدگاه‌هایشان به منظور جمع‌آوری دانش و اطلاعات برنامه‌ریزی (بر اساس نیازهای واقعی سرزمین و نیازهای مورد انتظار و مطلوب) و تهیه پیش‌نویس برنامه عملیاتی، افزایش می‌دهد. علاوه بر برنامه‌ریزی عملیاتی، دانش برنامه‌ریزی، شبکه‌های اجتماعی پویا، سرمایه اجتماعی و قدرت سیاسی ایجاد نموده و این منابع را برای به دست آوردن نفوذ در مذاکرات با ذی‌نفعان قدرتمند در مورد گنجاندن جایگزین‌های برنامه‌ریزی مشارکتی در برنامه‌های قانونی به کار می‌گیرد [۸].

فرایند مدیریت آمایش سرزمین

فرایند تهیه آمایش سرزمین و مدیریت آن شامل سه مرحله‌ی سازماندهی مطالعات، بررسی وضع موجود و قابلیت‌سنجی و آینده‌نگری می‌باشد. از جمله اقدامات مرحله سازماندهی مطالعات، تجمیع و جمع‌بندی مطالعات طرح‌های جامع انجام‌شده و یکی از اقدامات مهم در مرحله بررسی وضعیت

با بررسی سوابق موجود در سازمان‌ها و دانشگاه‌های کشور و وضعیت اجرایی شدن برنامه آمایش سرزمینی در دانشگاه‌ها، جستجو در سایت‌های معتبر اینترنتی و مطالعه‌ی جدیدترین مقالات و مستندات مرتبط موجود در زمینه‌ی موضوع تحقیق در اردیبهشت ۱۳۹۶ انجام شد.

آمایش سرزمین

آمایش سرزمینی را می‌توان تلفیقی از سه علم جغرافیا، اقتصاد و جامعه‌شناسی دانست که اقدامات ساماندهی و نظام‌بخشی به فضای طبیعی اجتماعی، اقتصادی و ملی را دنبال می‌نماید. در واقع آمایش سرزمین با توجه به عامل انسان، محیط و منابع، نحوه استفاده‌ی بهینه از منابع و امکانات و چگونگی استقرار انسان‌ها در فعالیت‌ها را در فضای جغرافیایی ملی و منطقه‌ای ساماندهی می‌نماید. آمایش سرزمین، رسیدن به مطلوب‌ترین توزیع ممکن جمعیت، توسط بهترین شکل توزیع فعالیت‌های اقتصادی اجتماعی در پهنه سرزمین است که امکان آرایه‌ی چارچوب‌های توسعه را داشته، می‌تواند مبنای اصلی تهیه برنامه‌های توسعه‌ی منطقه‌ای یا استانی باشد. از آنجا که سرزمین، کانون فعالیت و سکونت انسان است، همواره در معرض نوعی دخالت، فعالیت‌های عمران و به تعبیر دیگر، آمایش قرار داشته است؛ از این رو، آمایش سرزمین را نمی‌توان موضوع تازه‌ای دانست. آنچه نوآوری محسوب می‌شود، تغییر هدفمند و برنامه‌ریزی شده آمایش سرزمین و روش‌های تهیه و اجرای این‌گونه برنامه‌ها است [۶].

یکی از ابعاد آمایش سرزمینی، بعد علمی آن است؛ زیرا محورها و موضوعات آمایش سرزمین را با روش مخصوص مرتب و به عنوان منبع شناخت معتبر، به منظور مطالعات و تدوین طرح‌های پایه آمایشی، در اختیار برنامه‌ریزان و آمایشگران قرار می‌دهد. آمایش سرزمین مجموعه‌ای از دانش جدید است که هماهنگی‌ها و زمینه‌های لازم را برای مشارکت کارشناسان علوم

موجود و سنجش قابلیت‌ها، بررسی چگونگی پراکندگی فضایی قابلیت‌های توسعه و از موارد قابل توجه در مرحله آینده‌نگری، طراحی نظام استقرار خدمات برجسته در حیطه‌های بازرگانی، پولی و مالی، فرهنگی و تفریحی، درمانی و تخصصی، آموزش عالی و خدمات پشتیبانی تولید می‌باشد [۹].

ضرورت برنامه‌ریزی آمایش سرزمین

متأسفانه نگرش حاکم در نظام برنامه‌ریزی کشور بیشتر متمرکز، بخشی‌نگر و فاقد توجه کافی به توسعه متعادل مناطق کشور بر اساس ظرفیت‌های طبیعی و انسانی آن‌ها است. این روند موجب افزایش تضاد و رشد نامتعادل در مناطق کشور شده است. بنابراین، تدوین آمایش سرزمین به عنوان فرآیندی پویا، منعطف و متناسب با ویژگی‌های جغرافیایی مناطق مختلف کشور یک نیاز و ضرورت اساسی است و از این طریق، امکان رفع نارسایی‌های نظام برنامه‌ریزی کشور، حرکت به سمت توسعه متوازن و پایدار، تحقق عدالت اجتماعی و رونق اقتصادی همه جانبه فراهم می‌گردد [۱۰]. به طور کلی ضرورت‌های برنامه‌ریزی آمایش سرزمین به شرح ذیل بیان می‌گردد:

۱. شناخت سرزمین و حداکثر استفاده از توانایی‌های بالقوه مناطق اعم از منابع طبیعی و انسانی در جهت تحقق اهداف ملی
۲. توزیع بهتر جمعیت برای منابع طبیعی و فعالیت‌های اقتصادی
۳. تقسیم وظایف تخصصی و تعیین نقش و مسئولیت ویژه هر یک از مناطق کشور جهت تحقق اهداف توسعه‌ای، ملی، منطقه‌ای و جلب مشارکت مناطق مختلف برای نیل به اهداف
۴. واگذاری ماموریت‌های ویژه به مناطق و تخصصی‌کردن مناطق در زمینه بعضی از فعالیت‌ها یا صنایع و شکل دادن به مجموعه‌ای از مناطق دارای کارکردهای مکمل در جهت تأمین اهداف کلی کشور

۵. تنظیم استراتژی درازمدت توسعه ملی از ابعاد مختلف، به ویژه استراتژی‌های توزیع فضایی جمعیت و فعالیت در گسترده سرزمین
۶. هماهنگی در برنامه‌ریزی‌های منطقه‌ای در راستای توسعه
۷. هماهنگی طولانی‌مدت برنامه‌های میان‌مدت و برنامه‌های بخشی، ایجاد امکان برای تنظیم برنامه‌های منطقه‌ای و ایجاد پیوستگی و ارتباط منطقی بین طرح‌های عمرانی
۸. لزوم توجه به محیط زیست و ضرورت بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی [۳].

سیر تحول آمایش سرزمین در ایران

سند آمایش سرزمین هر کشور به عنوان راهبرد و استراتژی ملی و بلندمدت، حاوی سطوح مختلف برنامه‌ریزی‌های ملی، منطقه‌ای، استانی و محلی است. با وجود سابقه ۵۰ ساله برنامه‌ریزی در ایران، برنامه‌های آمایش سرزمین کشور، به دلایل مختلف و وجود مشکلات اجرایی در برنامه‌های توسعه کشور، تا سالیان اخیر نتوانسته بود از مرحله مطالعات پایه، فراتر رود. جدول شماره ۱، دوره‌های زمانی فعالیت‌های آمایش سرزمین در ایران را به اختصار بیان می‌نماید. دوره اول به شکل‌گیری مفهوم آمایش سرزمین در نظام برنامه‌ریزی ایران محدود می‌شود. در دوره دوم با به اوج رسیدن عدم تعادل در سطح سرزمین ایران، ضرورت اتخاذ یک سیاست ملی توسعه مناطق در دولت مطرح گردید. در این راستا در سال ۱۳۵۳ مرکز آمایش سرزمین در سازمان برنامه و بودجه تاسیس شد و اولین اقدام برای ایجاد یک ارگان که متولی طرح‌های آمایش سرزمین کشور باشد، صورت گرفت که حاصل آن مطالعات طرح جامع ستیران بود. دوره سوم پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران به مطالعات طرح آمایش سرزمین اسلامی منتهی گردید، اما مشکلات جنگ مانع از اجرای سیاست‌های آن شد. دوره چهارم همزمان با دوران سازندگی پس از جنگ تحمیلی بود که آمایش سرزمین نتوانست استقرار

بهره‌وری آن‌ها ناشی می‌شود و این افزایش بهره‌وری موجب رشد اقتصادی و به تبع آن توسعه‌ی جوامع می‌گردد [۱۲].

در هزاره سوم، دانشگاه‌ها به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای «مکان محور» مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گرفته‌اند و صاحب‌نظران به این نتیجه رسیده‌اند که جهت دستیابی به تعادل منطقه‌ای و استفاده منطقی و هوشمندانه از امکانات و توانمندی‌های هر منطقه، بایستی بیش از پیش بر چگونگی استقرار و تراکم آموزش عالی در مناطق تأکید نمود. در این راستا، بازنگری برنامه‌های آموزشی از جهت تولید محوری و مهارت‌افزایی و متناسب‌سازی دوره‌های آموزشی با ظرفیت‌های فضایی و منطقه‌ای و نیاز جامعه اقدام نمود [۱۳]. در عصر حاضر مطالعات مبتنی بر آینده آموزش عالی و علم و فناوری در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان تا جایی پیش رفته است که بسیاری از کشورها، در این راستا طرح‌های ملی را تعریف و اجرا نموده‌اند و از پیش‌بینی‌های حاصل از نتایج به دست آمده، به خصوص در حوزه دانش و فناوری، به تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک می‌پردازند. در کشور ما نیز نظیر این‌گونه اقدامات شکل گرفته و در بخش‌های مختلف اقتصادی در قالب برنامه آمایش سرزمین به تدوین برنامه‌های راهبردی توسعه‌ی آموزش عالی پرداخته شده است [۱۴].

یابد. در دوره پنجم از سال ۱۳۷۶ توجه دوباره به موضوع آمایش سرزمین قوت گرفت که حاصل آن مطالعات نظریه توسعه ملی می‌باشد [۱۱]. دوره ششم را می‌توان از ابتدای سال ۱۳۹۴ در نظر گرفت که با اجرایی شدن مصوبه‌ی آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت [۱] و برنامه‌های آن، با شکل‌گیری کلان مناطق آمایشی، تشکیل دبیرخانه‌های کلان مناطق و در قالب بسته‌های تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی در دانشگاه‌های علوم پزشکی و موسسات آموزش عالی سلامت، آغاز و مستقر گردید و با پویایی بیشتر در ادامه‌ی مسیر حرکت قرار دارد. (جدول شماره ۱)

آمایش سرزمین آموزش عالی

بحث‌هایی در مورد نقش آموزش در توسعه اقتصادی تا دهه ۱۹۶۰ به صورت پراکنده مطرح می‌شد، تا این‌که تئودور شولتز نظریه سرمایه‌ی انسانی را مطرح نمود و افزایش درآمد سرانه کارگران را ناشی از سرمایه‌گذاری در منابع انسانی ادعا کرد و بنا بر ادعای او سرمایه‌گذاری در انسان یعنی آموزش و پرورش، طرفداران این نظریه بر این باور بودند که افرادی که دارای تحصیلات بالاتر هستند، از درآمدهای بیشتری برخوردار می‌شوند که از بالا بودن

جدول شماره ۱- سیر آمایش سرزمین در ایران

دوره	بازه زمانی	فعالیت‌های آمایش سرزمین	موانع
دوره اول	اوایل دهه ۱۳۴۰ تا اوایل دهه ۱۳۵۰	شکل‌گیری مفهوم آمایش سرزمین	نگرش حاکمیت وقت
دوره دوم	۱۳۵۴-۱۳۵۶	مطالعات طرح جامع ستیران	وقوع انقلاب
دوره سوم	۱۳۶۲-۱۳۶۸	مطالعات طرح آمایش سرزمین اسلامی ایران	جنگ ۸ ساله
دوره چهارم	۱۳۶۸-۱۳۷۶	رکود نسبی	مشکلات سازندگی پس از جنگ
دوره پنجم	۱۳۷۶-۱۳۹۳	مطالعات نظریه پایه توسعه ملی	فراهم نبودن شرایط و ...
دوره ششم	۱۳۹۴ تا کنون	اجرای آمایش سرزمین آموزش عالی سلامت	-

آمایش سرزمین، نوعی برنامه‌ریزی درازمدت برای توزیع بهینه‌تر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف جهت افزایش رفاه، بهره‌وری، هماهنگی و توازن جامعه و پل ارتباطی برنامه‌های ملی با برنامه‌های منطقه‌ای است که برنامه‌ریزی نظام آموزش عالی از این قاعده مستثنی نیست؛ آموزش عالی نه تنها موجب ترویج دانش گردیده، بلکه با پیشرفت‌های پژوهشی، فناوری و علمی، منجر به تولید دانش جدید نیز می‌شود. بر این اساس کمیت و کیفیت دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و نقش دانش‌آموختگان دانشگاهی به عنوان یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی، سهمی مضاعف در پیشرفت و اعتلای اقتصاد ایفا می‌نماید. سند چشم‌انداز بیست ساله کشور با نگاه استراتژیک و درازمدت گام ارزشمندی در جهت‌دهی فعالیت‌های کشور برای رسیدن به توسعه می‌باشد و از مهم‌ترین نقاط عطف این سند، توجه ویژه به جایگاه ایران در افق ۱۴۰۴ در حوزه علم و فناوری است.

هیات وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۳/۸/۶، بنا به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و به استناد اصل یکصد و سی و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ضوابط ملی آمایش سرزمین را تصویب نمود. در این سند، توسعه‌ی علوم، آموزش، پژوهش و فن‌آوری و توسعه و تجهیز مراکز آموزشی، پژوهشی، شهرک‌ها و پارک‌های علم و فن‌آوری کشور با تأکید بر توسعه‌ی فن‌آوری‌های نوین و متناسب با نیازهای ملی و منطقه‌ای و با تکیه بر توانمندی‌ها و استعدادها‌ی بومی هر منطقه در راستای کاهش سهم منابع طبیعی و افزایش سهم در تولیدات ملی، مورد تأکید قرار گرفته است [۱۵].

توجه به بخش آموزش در آمایش از اهمیت بسزایی برخوردار است. توجه آمایش به مقوله‌ی آموزش به علت نقش تعیین‌کننده عنصر انسان در آمایش سرزمین اهمیت دو چندان پیدا می‌کند. بدون توجه به تفکر، رفتار و مهارت سرمایه انسانی، بهترین برنامه‌ها و فعالیت‌ها برای بهره‌وری هر چه بهتر و بیشتر از منابع و اجرای موفق‌ترین شکل سازماندهی فضا، نمی‌تواند

منشأ تحولی اساسی در تحقق اهداف آمایش سرزمین باشد. نگاه آمایش به آموزش نگاهی است که آموزش را در ارتباط با توسعه، بهره‌وری منابع و توزیع فضایی جمعیت و فعالیت می‌بیند و تا زمانی که آمایش سرزمین وارد این مقوله نشود، جامعیت لازم را در بر نخواهد داشت [۱۶].

هدف از آمایش سرزمینی آموزش عالی، ایجاد توازن و تعادل در توسعه آموزش عالی با بهره‌گیری از امکانات و قابلیت‌های گوناگون مناطق (استان‌ها) و برپایه اطلاعات واقعی از وضع موجود، امکانات بالقوه و بالفعل منابع انسانی است. پیاده‌سازی طرح آمایش آموزش عالی در تدوین برنامه‌های توسعه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در راستای هدفمندسازی آموزش عالی و استفاده بهینه از سرمایه‌گذاری‌ها و امکانات موجود، موجب رشد متوازن و متناسب مناطق مختلف کشور و منجر به کاهش جریان مهاجرت به مراکز استان‌های برخوردار (توسعه‌یافته) خواهد شد. آمایش سرزمین و آموزش عالی تأثیری دوسویه بر یکدیگر دارند، در عین حال که فعالیت‌های آموزش عالی دارای تأثیراتی بر آمایش سرزمین است، برنامه آمایش سرزمین نیز می‌تواند به صورت یک راهنما، در تنظیم برنامه‌های آموزش عالی تأثیرگذار باشد [۱۷]. طراحی و استقرار نظام برنامه‌ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین، بستری مهم و ضروری برای تحول آموزش عالی و به دنبال آن توسعه همه جانبه نظام آموزش عالی در جهت توسعه پایدار کشور است.

اهداف آمایش سرزمینی آموزش عالی

- برخی از اهداف آمایش سرزمینی آموزش عالی عبارتند از:
- متناسب‌سازی توسعه آموزش عالی با نیازهای استانی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی
 - ایجاد تناسب بین رشته‌ها و اهداف آموزش عالی
 - بازنگری و تدوین برنامه‌های درسی متناسب با اهداف آموزش عالی به ویژه در حوزه علوم انسانی
 - ساختاردهی و ایجاد نهاد تضمین کیفیت و نظارت مستمر بر آموزش عالی

۳. استفاده از منابع انسانی متخصص و کارآمد
۴. طراحی نظام برنامه ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین
۵. تدوین و تنظیم سند چشم انداز برای بیان صحیح آرمان ها به نحوی که برای همگان گویا و قابل درک و فهم بوده، به اندازه‌ی کافی برانگیزاننده باشد.
۶. استفاده از خرد جمعی، به ویژه مشارکت ذی نفعان و بخش خصوصی
۷. توسعه‌ی دانش فنی آمایش سرزمین و ایجاد این رشته در مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی
۸. دنظرگرفتن جایگاهی برای مرکز آمایش سرزمین در نظام آموزش عالی کشور [۱۱].

برنامه آمایش سرزمین آموزش عالی سلامت

در سال های اخیر، با عنایت به شرایط کشور در مورد منابع انسانی حوزه‌ی سلامت، زمان آن فرا رسید تا گسترش فعالیت دانشگاه های موجود و راه اندازی مراکز جدید، در يك فرایند جدید و مهندسی مجدد سازمان دهی و هدفمند شود که این امر در قالب سند آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت طی سالیان در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در حال پیگیری بود [۱۷]. جهت ارتقای بهره‌وری، توزیع عادلانه منابع، ایجاد فرصت های برابر، جلوگیری از تکرار فعالیت های مشابه، استفاده از مزیت های منطقه ای، تمرکززدایی و تجمیع امکانات، ترغیب دانشگاه های علوم پزشکی به مشارکت های ملی و پایدار و توسعه هدفمند آموزش عالی سلامت در مناطق مختلف کشور، واگذاری قسمتی از اختیارات ستادی وزارت، بهره‌گیری از تجربیات کشورهای توسعه یافته، طرح آمایش سرزمین آموزش عالی سلامت بر پایه مطالعات انجام شده در وزارت بهداشت تدوین و به شورای عالی انقلاب فرهنگی ارایه شد [۱۸]. آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت، سیاستی است که وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بر اساس اسناد بالادستی اتخاذ نموده، اجرایی شدن آن را به طور مستمر رصد و پیگیری

- ایجاد ارتباط موثر بین دانشگاه ها و دستگاه های اجرایی و بخش های غیردولتی به ویژه ارتباط با صنعت جهت ارتقای مهارت و به کارگیری یافته های علمی در جامعه و اصلاح و به روزرسانی زیرساخت ها و ساختار مدیریت آموزش دانشگاه ها
- تربیت و توانمندسازی دانش آموختگان در راستای کارآفرینی و ورود به بازار کار
- حمایت از تولید علم و فناوری بومی در تمام حوزه های علمی [۶]

آسیب های آمایش آموزش عالی در ایران

۱. چالش علمی و نظریه پردازی در حوزه دانشگاه و ماهیت آن شامل: تنوع دیدگاه ها و نظریه های توسعه آمایش آموزش عالی، ناهماهنگی استراتژی و رویکرد فکری نظام یکپارچه طراحی و برنامه ریزی توسعه سرزمینی
 ۲. چالش بخشی نگری به آمایش آموزش عالی و تعدد مراکز تصمیم گیری
 ۳. ناهماهنگی بین دانشگاه، جامعه و صنعت در برنامه آمایش آموزش عالی
 ۴. عدم جامعیت در طراحی مطالعات آمایش آموزش عالی
 ۵. چالش مدیریتی و سیاسی نظام آمایش آموزش عالی
 ۶. چالش ضعف نظارت و ارزیابی برای توسعه کمی و کیفی آمایش آموزش عالی
 ۷. چالش مشارکت نخبگان
 ۸. چالش عدم وجود نهادی فرابخشی برای آمایش آموزش عالی
- راهکارهایی برای بهبود فرایند برنامه ریزی آمایش سرزمین**
۱. تعریف جامع و صحیح و صریح از آمایش سرزمین و مفاهیم مرتبط با آن به صورت یک سند قانونی به منظور ایجاد یک دیدگاه یکپارچه در بین همه افراد، گروه ها و سازمان ها
 ۲. ایجاد نظام و ساختار تشکیلاتی مستقل و قدرتمند

می‌نماید. تدوین سند آمایش سرزمینی آموزش نظام سلامت از سال‌ها قبل در مجموعه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی آغاز شد و پس از جلسات کارشناسی متعدد در جلسه شماره ۷۲۶ مورخ ۱۳۹۴/۲/۸ شورای عالی انقلاب فرهنگی مصوب گردید. با تشکیل کلان مناطق آمایشی و دبیرخانه‌های مرتبط، بسترسازی مناسب جهت اجرای برنامه‌های بسته‌های تحول و نوآوری در آموزش پزشکی در مناطق با رویکرد عدالت‌محوری و جلوگیری از تمرکز منابع و تجهیزات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری در مناطق بیشتر برخوردار و مراکز استان‌ها، عملیاتی نمودن آمایش سرزمینی در راستای بومی‌گزینی، تمرکززدایی، ماموریت‌گرایی و عدالت‌محوری، نهادینه‌سازی خلاقیت و نوآوری، مهندسی مجدد فرآیندها با توجه به الزامات عصر امروز از اقداماتی است که در برنامه آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت مورد توجه و تاکید قرار گرفته است [۱۹].

برنامه‌های تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی به منظور ارتقای پاسخگویی نظام سلامت به نیازهای جامعه و تأمین منابع انسانی مورد نیاز، تدوین و الگوی اجرایی آن با توجه به بستر فراهم شده در مناطق آمایشی کشور تنظیم گردید. با توجه به مطالعات نیازسنجی آموزش علوم پزشکی صورت گرفته در وزارت بهداشت، حدود ۵ ماموریت احصا شده تحت عنوان بسته‌های تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی احصا شد و در قالب مدل با توجه به ظرفیت‌ها و نیازهای هر منطقه، با انعقاد تفاهم‌نامه‌هایی به مناطق آمایشی و اسپاری شد [۲۰]. در حال حاضر پس از گذشت حدود دو سال از اجرای سند آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت، تحول شگرفی در روند فعالیت‌ها، الگوی ارتباطات و خدمات دانشگاه‌های علوم پزشکی به ویژه خدمات آموزشی حاصل شده است، بطوری که شاهد دستاوردهای عظیمی در کشور می‌باشیم.

تصویب سند آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت، مسیر همواری را برای ماموریت‌گرایی در حوزه آموزش علوم پزشکی

فراهم کرد. با تصویب این سند و ابلاغ آن، ضمن تشکیل کلان مناطق آمایشی کشور، کلیه امور مرتبط با آموزش علوم پزشکی در قالب این مصوبه اجرایی می‌شود که اقدامات صورت گرفته در این راستا را می‌توان در دو بخش اقدامات به عمل آمده در وزارت بهداشت و اقدامات مناطق آمایشی دسته‌بندی نمود.

اهم دستاوردهای اجرایی‌سازی برنامه آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت

راه‌اندازی مرکز ملی تحقیقات راهبردی آموزش علوم پزشکی، ابلاغ استانداردهای اعتباربخشی موسسه‌ای و اعتباربخشی آموزشی پژوهشی مراکز آموزشی درمانی و انجام خودارزیابی و ارزیابی بیرونی دانشگاه‌های علوم پزشکی، تدوین سند نقشه توسعه علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی، تدوین برنامه‌های درسی نوین متناسب با نیازهای ملی، تشکیل دبیرخانه‌های کلان مناطق آمایشی و دبیرخانه‌های تحول و نوآوری در آموزش عالی علوم پزشکی در دانشگاه‌ها، ایجاد بستر مشارکت بخش خصوصی در آموزش عالی سلامت، تدوین برنامه بین‌المللی سازی دانشگاه‌های علوم پزشکی و اعتباربخشی بین‌المللی برخی دانشگاه‌های علوم پزشکی، دستیابی به استانداردهای جهانی در واحدهای آموزشی، راه‌اندازی رشته‌های تخصصی مبتنی بر نیازسنجی، ساماندهی عناوین و برنامه‌های اولویت ملی آموزش مداوم، اعتباربخشی مراکز و برنامه‌های آموزش مداوم، توسعه‌ی آموزش‌های مهارتی حرفه‌ای، تدوین سند توسعه علمی کشور و تدوین برنامه‌های درسی نوین متناسب با نیاز ملی و منطقه‌ای و راه‌اندازی دانشگاه علوم پزشکی مجازی در راستای توسعه آموزش مجازی در آموزش عالی سلامت از اهم دستاوردهای اجرایی شدن آمایش سرزمینی و به تبع آن برنامه تحول و نوآوری در آموزش پزشکی بوده است [۲۱].

بحث

آمایش سرزمین يك برنامه توسعه بلندمدت است که براساس آن می توان با توجه به معیارها، توزیع شاخص هایی رادگستره ی سرزمین مورد مطالعه و کاوش قرار داد و به عنوان بسترو پایه ای برای سیاست گذاری های اجرایی در نظر گرفت. از ویژگی های محوری این برنامه، جامع نگرى، ماموریت گرایی، پویایی، عدالت محوری، توجه به مزیت های منطقه ای و نقش آفرینی انسان، اقلیم و مدیریت است. با عنایت به اهمیت آموزش عالی و نقش آن در توسعه کشور، توجه بیش از پیش به آن از این نظر که بهبود شاخص های آموزش عالی می تواند دیگر شاخص های توسعه را تحت تاثیر قرار دهد، ضروری به نظر می رسد. متأسفانه در سال های اخیر، کشور شاهد رشد بی رویه برخی دانشگاه ها و از طرفی محرومیت برخی واحدهای آموزش عالی بوده است؛ از این رو، توجه به بخش آموزش عالی در برنامه ریزی آمایش سرزمین از اهمیت بسزایی برخوردار است. بکارگیری استراتژی های آمایش سرزمین با تاکید بر منسجم نمودن منابع و امکانات و برنامه ریزی، براساس توانمندی ها و نیازهای منطقه ای و شرایط اقلیمی در فضای آکادمیک کشور بسیار ضروری است. برنامه ریزی در آموزش عالی بدون در نظر گرفتن آمایش سرزمین، موجب رشد تک قطبی، بخشی و برخوردارى بیشتر و بالعکس محرومیت برخی مناطق از خدمات آموزش عالی و در نتیجه توسعه نامتوازن و بعضاً نامتناسب با شرایط و نیازهای مناطق می گردد. عدم هم سویی اهداف، ناهماهنگی و بخشی نگرى و توجه صرف به نظریه پردازی و بعضاً اعمال سلیقه در برنامه ریزی آموزش عالی، ضمن هدر دادن منابع و امکانات، رسالت نظام آموزش عالی را با چالش های مواجه می نماید که از جمله آن ها، چالش در ایجاد آموزش پاسخ گو و عدالت محور و ارتباط ضعیف دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی با صنعت و جامعه می باشد. دستیابی به توسعه پایدار، نیازمند برنامه ریزی های هدفمند و مبتنی بر مزیت ها و قابلیت های منطقه ای می باشد. نظام برنامه ریزی مبتنی بر آمایش سرزمین، این قابلیت را دارد که

علاوه بر ایجاد هماهنگی های بین بخشی، با منسجم نمودن برنامه ریزی های بخشی و جهت دهی به آن ها، از نتایج اجرای برنامه ها برای دستیابی به رشد و توسعه بهره گیرد. تحقق یک نظام ارایه خدمات آموزشی اثربخش که بتواند منجر به تولید خدمات اجتماعی، اقتصادی با کیفیت و تربیت نیروهای انسانی کارا و سرمایه های اجتماعی جهت نیل به توسعه در کشور شود، مستلزم پیاده سازی الگوی برنامه ریزی آمایش سرزمینی آموزش عالی است.

نتیجه گیری

راهبردهای آمایش سرزمین، با لحاظ نمودن برنامه ریزی فضایی و با توجه به شرایط و نیازها و اولویت های منطقه ای موجب رشد همه جانبه و انسجام بخشی به برنامه های توسعه به ویژه توسعه آموزش عالی که بستری برای توسعه پایدار می باشد، می گردد. تحول آموزش عالی کشور در گرو برنامه ریزی آمایش سرزمین است. در سند چشم انداز کشور بر آمایش سرزمینی آموزش عالی به عنوان مبنای رشد و توسعه ی کشور تاکید شده است؛ تا آن جا که یکی از راه های دستیابی کشور به جایگاه اول در منطقه، توجه به علم و فناوری می باشد. نمونه اجرایی برنامه آمایش سرزمین آموزش عالی در کشور، سند آمایش سرزمینی آموزش عالی سلامت می باشد که پس از تصویب در شورای عالی انقلاب فرهنگی برای اجرا به دانشگاه های علوم پزشکی و موسسات آموزش عالی کشور ابلاغ گردید. این برنامه، بستر شکل گیری بسته های تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی گردید که در حال حاضر در دانشگاه های علوم پزشکی کشور براساس ماموریت گرایی و برنامه محوری و با توجه به نیازها و مزیت های خاص منطقه ای در حال اجرا بوده، دستاوردهایی به همراه داشته است. پیشنهاد می گردد، با پایش هدفمند و مستمر و رصد برنامه های جاری آمایش سرزمینی، اثربخشی این برنامه مورد بررسی قرار گیرد و در صورت تایید، به عنوان الگویی موفق در سایر بخش های آموزشی اجرا گردد.

منابع

1. Council of Cultural Revolution. Comprehensive map of science and technology. Pub Sup Cou Cul Rev, Tehran. 2011. Available in: <http://www.iranculture.org/UserFiles/1.pdf> [Persian]
2. Aden j, Morgan R. Regional Planning, A. Comprehensive View. Leonard Hill Books. 2001.
3. Vahidi p. Land Use: A Guide for Planning in Higher Education. IRPHE, 1994; 3, 4: 75-104. Available in: <http://bayanbox.ir/view/4485963410121987453/2-10.pdf> [Persian]
4. Makhdoom M. Basis of land use planning. Publisher Tehran University. Tehran. 1999. Available in: <https://www.asrketab.com/Product/985/> [Persian]
5. Delladetsimas P. M. Sustainable Development and Spatial Planning: Some considerations arising from the Greek case. Eur Jou Spa Dev. (2012); 46.
6. samari I, Garee Nejad Gh. A Look at the Concept of Higher Education in Land Use: A Guide to University Development. I H En A. 2013; 5(3). [Persian]
7. Tahani Gh. Investigating the role of nationalism in the Islamic Republic of Iran. Jmst. 2014; 10(27). [Persian]
8. Berman T. Public Participation as a Tool for Integrating Local Knowledge into Spatial Planning. Springer. 2017; pp: 200
9. Khanifar H. Income on the concept of land use planning and its applications in Iran. JTPC. 2010; 2(2) : 5-26. [Persian]
10. Zanzan Governor's Office of Planning and Budget. Studies program planning Zanzan Province. Plan Dep Zan, 201; . 5. [Persian]
11. Sharifzadegan M H, Razavi dehkordi, S A. valuation of land use planning process in Iran and Strategies for improvement. ES, 2010; 7(4): 87-100 [Persian]
12. Mohsenpour B. Educational Planning. Mad pub. 2007. [Persian]
13. Bouzari S. Higher education spatial planning in the geographical area of the country. Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education. 2016, 22(2): 49-75 [Persian]
14. Salimi, G. Project preparation studies of higher education in the province. SUD PD. 2015 [Persian]
15. The Council of Ministers. National Land Code. MPO. 2004; 101. 134108. [Persian]
16. Taheri G, Ansari M R, Ziaecian M. Spatial Planning in Higher Education. Mmp. 2015; 481. [Persian]
17. Larijani B. Notice spatial planning document to the University of Medical Sciences. 2015. [Persian]
18. jahandideh A, nasl seraji J, ojaqi A, jomeei M, rajaby M. SPATIAL PLANING OF EDUCATION HIGHER OF HEALTH IN REPUBLIC OF ISLAMIC OF IRAN, tebvatazkiyeh. Spring 2017, 26(1): 21-32 [Persian]
19. Nasl seraji J, Jahandideh A, Ojaghi A M, jomeeh M. Territorial Education of Higher Education in the Islamic Republic of Iran. tebvatazkiyeh. 2017. 26(1): 21-23. Available in: http://tebvatazkiyeh.ir/browse.php?a_id=1390&sid=1&slc_lang=fa [Persian]
20. Deputy Education Health and Medical Education. How to run a macro Secretariat of higher education preparation areas of health. 2015. dme.behdasht.gov.ir/uploads/Basteha_v12.pdf [Persian]
21. Medical education in the path of transformation and innovation, 4 year performance report, June 2017. Available in: http://dme.behdasht.gov.ir/uploads/113_2546_48_final.pdf [Persian]

Spatial planning: An strategy for development of health higher education

Jamileh Aqatabar Roudbari¹, Khadijeh Barimani², Tahereh Aghamirzaee Mahalli³,
Said Saffarian Hamedani *⁴

Abstract:

Background and Objective: Spatial planning is a long-term development program and it constitutes the basis of national and regional planning in country. This study was performed in order to investigate the role of spatial planning in the development of higher education by introducing a successful performance model (higher education health treatment).

Methods and Materials: This applied – analytical research and reading documents, by studying the records of universities in the country in terms of spatial planning program, searching on the related websites, The use of experts Opinion and study of the most recent articles and documents about the research subject was conducted in May 2017.

Results: Due to the affinity and the ratio of higher education with the theory of social development, planning in higher education in countries developments has an especial place. Spatial planning as a guide and a map of clear path for higher education planning can be the leader of higher education systems which is regular, sustainable, based on regional needs and advantages and International obligations in the Vision Science and Technology. Effective Implementation sample of spatial planning for higher education in the country, is the spatial planning of health higher education.

Conclusion: Data from spatial planning, which was the Comprehensive map to show the abilities, capabilities, opportunities and weaknesses of each region of the country, is a preparation of sustainable development. The importance of the role of higher education in the development of countries, requires more attention to it. Design and implementation of targeted spatial planning of health higher education as a successful model in other educational sectors is expected.

Keywords: Spatial Planning, Higher Education, Health Higher Education, Sustainable Development

1. Phd Student Higher Education Management, Office of Development and Innovation in Education, Vice Chancellor of Education, Babol University of Medical Science, Babol, Iran. j.aghatabar@yahoo.com
2. Phd Student Higher Education Management, Faculty of Health, Mazandaran University of Medical Science, Sari, Iran. kh_barimani@yahoo.com
3. Phd Student Higher Education Management, Department of Management, Faculty of Management, Mazandaran University of Science and Technology, Babol, Iran. Taghamirzaee@yahoo.com
- 4 *. Corresponding Author, Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Sari, Iran. snhm3000@gmail.com

